

4. Костенко Л. В. Річка Геракліта / Ліна Костенко. — К.: Либідь, 2011. — 336 с.
5. Костенко Л.В. Сад нетанучих скульптур: Вірші, поема-баллада, драматичні поеми. — К.: Рад. письменник, 1987. — 207с.
6. Молодід Т.К. Метафоризація термінів / Т.К.Молодід // Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. — К.: Наук. Думка, 1972. — С.135-149.
7. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории / А.В.Суперанская, Н.В.Подольская, Н.В.Васильева. — М.: Либроком, 2012. — 248 с.

Бойчук Н.

Науковий керівник – доц. Штонь О.П.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ АРХАЇЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАННОГО ТРИПТИХА Р. ІВАНИЧУКА «ХРЕСНА ПРОЩА»)

Створення мовної картини світу, яка б найбільш точно могла репрезентувати ту чи іншу епоху, є одним з провідних завдань для сучасного письменника при написанні історичного роману. Тому вмотивованою є потреба звернутися до використання хронологічно маркованої лексики, що характеризується певною часовою віднесеністю і з погляду сучасної норми є застарілою. Серед неї виділяють дві великі групи – матеріальні архаїзми (історизми) та стилістичні архаїзми (власне архаїзми). Проте саме друга група слів, на відміну від історизмів із властивою їм безпосередньою номінативною функцією, перебуває у актуальнішій стилістичній позиції, служить для реалізації таких рис художнього стилю, як образність та емоційність.

Архаїчна лексика з функціонального погляду проаналізована у працях О. Галкіної-Федорук, Л. Лисиченко, М. Шанського, Д. Шмельова. Як засіб історичної стилізації в художніх творах такі мовні одиниці досліджували Л. Булаховський, Л. Скрипник, Л. Донець, Ш. Токсанбаєва, Л. Шнайдерман, В.Буда, Г.Гайдученко та ін.

Один з найвідоміших письменників сучасності Роман Іваничук присвятив історичній тематиці чимало творів, серед яких роман «Мальви», «Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської», «Четвертий вимір», «Шрами на скалі», «Вогненні стовпи», а також «Хресна проща» – романний триптих, який зовсім нещодавно вийшов з-під пера автора, та вже встиг зацікавити багатьох поціновувачів якісної літератури. З погляду використання застарілої лексики, зокрема архаїзмів, найвиразнішою є книга друга під назвою «Страдчівський патерик. Символ віри», де події розвиваються у часи Галицько-Волинського князівства під час правління Данила Галицького, його сина Лева та життя славетного співця Митуси. Відсутність будь-яких лінгвістичних розвідок щодо хронологічно маркованих слів у романі та недостатня дослідженість цієї групи лексики в українському мовознавстві загалом і визначають актуальність теми нашої розвідки.

Мета статті полягає в тому, щоб на матеріалі книги Романа Іваничука «Страдчівський патерик. Символ віри» здійснити аналіз архаїзмів та дослідити їх стилістичні функції у романі.

Архаїзмом називають слово, що позначає актуальний для даної мовної спільноти референт, але характеризується ізольованістю фонетично-графічної, морфологічної, словотвірної чи лексико-семантичної форми на тлі сучасної мовної системи: внаслідок чого в його семантичній структурі вирізняється сема «архаїчний», яка відносить його на периферію лексичного складу мови, з одного боку, та на периферію відповідного синонімічного гнізда, з другого, і надає йому експресивної конотації у мові та виразної стилістичної функції у тексті [1].

Архаїзми, залежно від того, застаріли вони в усіх своїх значеннях як певні звукові комплекси чи лише в окремих, поділяються на лексичні і семантичні. У першу чергу розглянемо наявні у романі лексичні архаїзми, що, відповідно, мають свої підвиди.

Одну з найбільших груп архаїзмів, вживаних у творі, становлять власне лексичні архаїзми – слова, що застаріли в цілому. Серед іменників яскравими їх зразками виступають такі лексеми як «седмиця» – тиждень: «*Йї дізналися мої розвідники: княжич Лев, який минулої **седмиці** мури Львова розметав, має прибути сюди, щоб і нашу фортецю спалити*» [2, с.175]; «отрок» – хлопець-підліток: «*Стиснув Данило в долоні срібну чашу... і ще раз ствердив про себе, що неумудро чинив, коли, **отроком** прийнявши княжий вінець, попустив віжки громадам, міцно натягнуті вітцем Романом*» [2, с.167]; «весь» – село: «*...минав він містечка Чуднів, Любар, Корець, Костопіль, Ківерці і многі **всі**...*» [2, с.138] та ін.

Для посилення урочистості, пафосу, піднесеності звучання слова автор влітає у мовну картину такі лексеми: «перст» – палець руки: «*Ігумен переписував оповідь на пергамент, а, працюючи, вчував супровідний гомін гуслів: начебто десь далеко незримий Боян клав на струни свої **персти**, й вони самі князю славу рокотали...*» [2, с.205]; «вінценосець» як монарх, цар та похідн. «вінценосний»: «*Приклавши руку до грудей, низько поклонився волинський князь **вінценосному** братові, який гордо стояв перед ним у митрі...*» [2, с.200]; «отчина» – Вітчизна: «*...Батьківщина... не тому дорога, що вона велика: навіть*

найменший клапчик землі може стати найдорожчою **отчиною**, за яку віддають життя» [2, с.149]; «десниця» – права рука: «...немає нині місця милосердю, весь народ мусить бути зібраний до купи міцною **десницею** володаря...» [2, с.168].

Р. Іванчук використовує у тексті і народнопоетичні слова. Наприклад, прикметник «харалужний», тобто сталевий, виступає в тексті художнім означенням: «**Мечі харалужні** ламаються в битвах, і з часом іржа перемінить їх у червоний пісок, а Слово назавше залишиться в пам'яті народу, мов напис, видовбаний в камені» [2, с.232].

Архаїзми часто трапляються у творі і як складники стилістичних фігур, зокрема антитези, мета якої – посилити враження від висловлювання: «...опричники у **гостроверхих шапках** наклали на руки зрадженому кайдани, а чорна юрба, яка ще вчора вітала **осанною**, плювала тепер йому в обличчя», де «осанна» означає «ушлявлення кого-, чого-небудь; слава, хвала» [3, V, с.753]. В іншому прикладі використано застарілу лексему «карбач», тобто батіг: « – **Що зробив з Болохівською землею, яка давала рідному красві і хліб, і пісню, чому захотів її бачити маєтно і духовно вихолощеною? Хіба не знаєш, що хліб родить тільки тоді, коли ратай ростить його, співаючи вільну пісню, а не ходить за плугом під карбачем?**» [2, с.178].

Серед лексичних архаїзмів-дієслів, наявних у художньому тексті, можна виділити такі: «відати» – знати, «ректи» – промовляти, «уздрівати» – бачити, помічати, «переставитися» – умерти, «трактувати» – вести переговори, «провіщати» – пророкувати тощо.

Наступну групу стилістичних архаїзмів, що відтворюють тогочасні мовні особливості, становлять лексико-фонетичні, тобто такі застарілі слова, що відрізняються від сучасних варіантів тільки одним чи кількома звуками або місцем наголосу. У романі функціонують такі їхні варіанти: «глас» – голос, «мистець» – митець, «вольний» – вільний, «вражий» – ворожий, «сей» – цей тощо.

Багато в «Страдчівському патерику...» лексико-словотвірних архаїзмів, що підпорядковуються створенню загальної атмосфери урочистості. Вони мають спільний корінь із сучасними відповідниками, але відрізняються від них префіксами або суфіксами. Це лексеми «письмовець» – письменник: «...і виростили в тих школах мудреці, спроможні тлумачити творіння, з грецької, арамейської та латинської мов перекладені, а теж своїми **письмовцями** написані» [2, с.188]; «стольний» – столичний (про місто): «**Не на чужих займанщинах, а у своєму краю** плекаймо силу мислі, яка колись спородить нове покоління, здатне повернути на списах до **стольного** города Русі Золоті ворота...» [2, с.202]; «стезя» – стежка: « – А хіба ми можемо свій нарід повернути на праведну **стезю**, звертаючись до нього по-чужинецьки?» [2, с.229]; «словеса» – слова: « ...цей пісенний супровід поеми про Ігорів похід був так досконало злагоджений із **словесами**, ніби півчій уже встиг записати на свій ірмологіон мелодію до тих слів...» [2, с.205] та ін.

Окрему групу стилістичних архаїзмів становлять семантичні архаїзми. Вони схожі до власне лексичних, але все ж різняться тим, що не є повністю застарілими. У таких словах поряд з активно вживаними в сучасній українській літературній мові значеннями є значення застарілі. Наприклад, часто вживана у романі лексема «мед» поряд із сучасним розумінням її як «густої солодкої маси, яку бджоли виробляють з нектару квітів» [3, IV, с.661] означає й легкий хмільний напій, виготовлений з цієї маси: «У княжій світлиці все вже було приготовано до учти. У кришталевих збанках яріло червоне вино, по кутах стола стояли срібні чаши, а на чільному місці золота – для князя; в кубках чорного палення стигли чисті й варені з перцем **меди**» [2, с.140]. А у реченні «Нікому ця жінка не належить. Прийшла **живот** свій віддати за отчину...» [2, с.175] натрапляємо на лексему «живот», застарілу у сучасній мові як за фонетичним вираженням, так і за втратою одного зі значень.

Щодо семантичної характеристики, то у романі можна виділити такі семантичні групи архаїзмів:

- 1) лексика на позначення людей, понять спорідненості та свояцтва: *муж, жона, вітець, отрок*;
- 2) слова на означення осіб за родом діяльності: *письмовець, мистець, ратай, тать*. Серед них окрему групу становлять застарілі відповідники до слів «воїн», «боєць»: *ратник, ратоборець, войовник, вої*;
- 3) архаїзми, що позначають соціальний стан, місце людини в суспільстві: *кметь, поселянин, вінценосець, невольник, властитель, поспільство*;
- 4) мовні одиниці, що репрезентують частини і органи людського тіла: *уста, перст, десниця, длань, лик, парсуна*;
- 5) лексика на позначення дій людини чи роботи окремих частин людського тіла: *відати, ректи, переставитися, провіщати, трактувати, настановляти*;
- 6) темпоральні архаїзми: *седмиця, будущина, літо*;
- 7) архаїзми зі значенням місця, простору (локально-просторові): *весь, город, поруб, затвор, стезя, посілість*;
- 8) лексеми, що позначають релігійні явища, поняття тощо: *прочанин, проща, празник, нечестивий, благочестивий, поганин, благовіст, чорноризець*.

Таким чином, дослідивши у романі різні групи стилістичних архаїзмів, можна зробити висновок, що вони є своєрідною окрасою мови твору, часто допомагають емоційно підкреслити, звернути увагу на

той чи інший предмет, явище, дію. Основна їхня стилістична функція – творення відповідного темпорального простору, зокрема змалювання часів існування Галицько-Волинської держави, життя тогочасних людей, їхньої мови, відтворення особливостей та колориту саме цієї епохи. Використання архаїчної лексики, з одного боку, є продовженням традицій та художнього досвіду класичної української літератури, а з другого – вносить нове в мову твору способами і прийомами використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдученко Г. Застаріла лексика як засіб художнього втілення принципу історизму / Г. Гайдученко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/920>
2. Іваничук Р. Хресна проща: роман / Р. Іваничук. – Харків: Фоліо, 2011. – 284 с.
3. Словник української мови в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – Київ: Наукова думка, 1970-1980.

Якимущин О.

Науковий керівник – доц. Штонь О. П.

СУФІКСАЦІЯ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ СТЕПАНА САПЕЛЯКА)

Індивідуально-авторські номінації, утворені суфіксальним способом, активно поповнюють лексикон української мови, тому поступово розширюється коло питань, пов'язаних із виникненням неологізмів у мові. Зауважимо, що наразі в царині неології й окаяніалістики працює багато мовознавців, зокрема Ж. Колоїз, Д. Мазурик, Г. Вокальчук, В. Калашник, Л. Глівінська, В. Герман, Р. Ріжко, О. Зозуля, І. Лошинова та інші, проте до цього часу в українській лінгвостилістиці та неології не підлягали системному лінгвістичному аналізу суфіксальні індивідуально-авторські новотвори в ідіостилі С. Сапеляка, що зумовлює актуальність нашої роботи. Тому метою статті є з'ясування структурно-семантичних, функційних особливостей й стилістичної ролі окаяніалізмів, утворених суфіксальним способом, які були вилучені методом суцільної вибірки з поетичних текстів С. Сапеляка. Об'єкт аналізу – семантика, структура, функційні особливості та експресивний потенціал суфіксальних утворень. Предмет розгляду становлять суфіксальні індивідуально-авторські іменникові, прикметникові та прислівникові окаяніальні утворення. Основну джерельну базу склали такі збірки віршів С. Сапеляка: «Во ім'я Слова», «Журбопис», «Тривалий рваний зойк», «Страсті по любові».

Кожен митець, для художнього осмислення дійсності, намагається відшукати такі мовні засоби та звороти, які б максимально точно передавали авторський задум, естетичну концепцію, світогляд і світосприйняття, не порушуючи при цьому гармонійності зовнішньої форми творів. Тому це спонукає письменника до створення нових слів, до подолання віковичного способу висловлювання; на цьому ґрунті з'являються авторські неологізми. У мовознавчих студіях останні дістали назву «інноваційні незувальні деривати», або «окаяніалізми». Найбільш обґрунтованою й послідовною, на нашу думку, є позиція О. Турчак, яка пропонує під окаяніалізмом розуміти «незвичне, експресивно забарвлене слово чи стійке сполучення слів (нове за значенням і формою, або тільки за значенням, або тільки за формою), яке по-новому, свіжо, оригінально називає предмети, явища дійсності, утворене з порушенням законів словотворення чи мовної норми, існує лише в певному контексті, у якому воно виникло, має свого автора й характеризується такими ознаками: належністю до сфери мовлення, відтворюваністю, залежністю від контексту, повною чи частковою затемненістю семантики, одноразовістю й нерегулярністю використання, ненормативністю, новизною, експресивністю й індивідуальною належністю» [6, с.7]. Проте новотвори не тільки називають нові реалії, процеси, поняття (номінативна функція), забезпечують виокремлення смислових відтінків (акцентна функція), але й допомагають подолати мовний стандарт і автоматизм, заснований на регулярності відповідностей між знаком і значенням.

Виступаючи джерелом мовленнєвого новаторства, окаяніальні слова використовуються з художньо-виражальною метою і виконують експресивну функцію. Враховуючи характер експресії, розмежовують експресивно-оцінні та експресивно-емоційні утворення. На експресивність новотворів впливає насамперед незвичайна природа їх виникнення, а також експресивна насиченість морфем, які беруть участь у їх творенні.

До формально виражених засобів підвищення експресії належать передусім суфікси, які, приєднуючись до емоційно нейтральних основ, посилюють експресивність новоутвореного слова.

Значне місце з-поміж експресивних словотворчих засобів у поезії С. Сапеляка посідають суфікси, що передають різні вияви суб'єктивної оцінки. Для української мови вживання демінутивних суфіксів є досить показовим явищем, що зумовлюється не тільки лінгвістичними особливостями мови, а й особливостями національно-психологічного складу її носіїв, зокрема такими доміантними рисами українців, як емоційність, ніжність, ліризм.